Lausunto lakivaliokunnalle lain lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta uudistuksesta

Käsillä olevan lain uudistus on erittäin tarpeellinen. Uudistus on onnistunut ja siinä on osattu ottaa huomioon nykylain olennaisia puutteita ja ongelmakohtia. Uudistuksen toteutuminen mietinnössä esitetyllä tavalla toisi merkittäviä parannuksia lapsen oikeuksien, yhteiskunnassa tapahtuneiden arvo- ja asennemuutosten sekä perheiden lisääntyvän monimuotoisuuden huomioimiseen.

Erityisen kiitettävänä Monimuotoiset perheet -verkosto pitää sitä, että mietinnössä esitetään mahdollisuutta määrätä tapaamisoikeus lapsen erityisen läheiseen henkilöön nähden, sekä sitä, että sosiaalilautakunnan valtuuksia sopimusten vahvistamiseen laajennetaan. Tällöin perheet voisivat jatkossa riidattomissa tilanteissa sopia monista olennaisista asioista sosiaalilautakunnan vahvistamalla sopimuksella tarvitsematta kuormittaa käräjäoikeutta turhaan.

Kiitettävää on myös se, että vuoroasuminen tulee lainsäädännön tasolla mahdolliseksi ja että vuoroasumisesta voidaan saada kirjaus väestörekisteriin.

Lapsenhuoltolain yleiset säädökset (§1-5c)

On hyvä, että jo heti lain ensimmäisissä pykälissä asetetaan lapselle tärkeiden ihmissuhteiden turvaaminen keskiöön. Myös lapsen biologisten ja tosiasiallisten sisarussuhteiden mainitseminen pykälän perusteluissa on merkittävää.

On tärkeää, että 1§ 2 momentissa on maininta lapsen suojelemisesta kaikenlaiselta ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta, huonolta kohtelulta ja hyväksikäytöltä. Monimuotoiset perheet -verkosto ei kuitenkaan pidä tätä riittävänä.

Laki ei riittävästi tunnista väkivaltatilanteita, mutta edellyttää silti huoltajilta lähtökohtaisesti yhteistoimintaa. 1§:n tulisi vähintään lisätä maininta, että kaikissa tilanteissa huoltajien yhteistoimintaa ei voida edellyttää, esimerkkinä väkivaltatilanteet. Pykälän perusteluihin tulee lisätä, ettei yhteistoimintaa voida edellyttää, kun perhetilanteeseen liittyy väkivaltaa tai väkivallan uhkaa.

Useat oikeustieteen asiantuntijat, muun muassa Kevät Nousiainen, Sanna Koulu sekä Suvi-Anna Hakalehto, huomauttivat työryhmän mietinnöstä lausuessaan, että mietintö ei tällaisenaan täytä Istanbulin sopimuksen 31 artiklan vaatimuksia, joiden toteuttamatta jättämisestä Suomi on jo saanut huomautuksen CEDAW-komitealta. Mietintöä ei tältä osin kuitenkaan ole muutettu hallituksen esitykseen.

Monimuotoiset perheet
Kaikkien perheiden Suomi
Hämeentie 29, 7 krs, 00500 Helsinki
www.monimuotoisetperheet.fi

Sekä 1§ 2 momenttiin että 10§:ään, jossa käsitellään tapaamisoikeuden määräämisen ehtoja, olisi tarpeen lisätä, että lasta on suojeltava myös hänen toiseen vanhempaansa taikka 9c§:ssä tarkoitettuun erityisen läheiseen henkilöön kohdistuvalta väkivallalta. Tutkimusten mukaan lapsi, joka kohtaa vanhempaansa kohdistuvaa väkivaltaa, on vaarassa traumatisoitua, ja tämä vaara on yhtä suuri tai jopa suurempi kuin lapseen suoraan kohdistuvan väkivallan kohdalla.

Etenkin 10§:n tulisi sisältää nimenomainen kehotus varmistaa huollosta ja tapaamisoikeudesta päätettäessä vanhemman väkivalta lasta, toista vanhempaa tai 9c§:ssä tarkoitettua lapselle erityisen läheistä henkilöä kohtaan. Tämän voi toteuttaa esimerkiksi kirjaamalla pykälään, että huoltoa ei voida myöntää vanhemmalle, joka on käyttänyt perheen sisäistä väkivaltaa, ja että väkivalta on huomioitava myös tapaamisoikeudesta päätettäessä.

Suomessa on aivan vastikään ollut esillä useampia tapauksia, joissa näissä Istanbulin sopimuksessa asetetuissa velvoitteissa on epäonnistuttu ja seuraukset ovat olleet traagisia. On hämmästyttävää, että asiaa ei ole tarkennettu lausuntopalautteen perusteella. Lapsen etu ei voi olla, ettei hänen vanhempaansa kohdistuvaa väkivaltaa huomioida huollosta ja tapaamisista päätettäessä.

Huoltajat ja tapaamisoikeus (2. luku; 6-12 §)

On erinomaista, että vanhempien ja muiden lapselle läheisten henkilöiden sekä lapsen huoltajien keskinäisen sopimisen mahdollisuuksia parannetaan, kuten 7§ sekä 9§ b ja c kohdissa tehdään. Tämä auttaa huomioimaan perheiden erilaiset elämäntilanteet ja vähentää käräjäoikeuksien taakkaa tilanteessa, jossa erilaiset vanhempien ja muiden läheisten ihmisten välisten sopimusten tarve lisääntyy jatkuvasti.

7§:n perusteluissa todetaan, että sosiaalilautakunnan on harkittava, onko useamman kuin kahden huoltajan vahvistaminen lapsen edun mukaista. Tässä kohdassa kehotetaan erityisesti kiinnittämään huomiota siihen, voiko lapselle olla haittaa siitä, että hänen asioistaan on päättämässä useita henkilöitä. Kirjauksen sävy ei tällaisena rohkaise sosiaalilautakuntia vahvistamaan vanhempien tekemiä sopimuksia huoltajuuksista, ja saattaa pahimmillaan johtaa siihen, että käytäntöjä lähdetään hakemaan käräjäoikeuksista asti.

Oheishuoltajuuden määräytymisestä ja perhehoitolaista

Mietinnön 7§:n perusteluissa esimerkkinä huollon sopimista muulle kuin vanhemmalle mainitaan tilanne, jossa tällaisella huoltojärjestelyllä voidaan välttää huostaanotto. Tällainen järjestely on ehdottomasti lapsen edun mukainen, mutta haaste on se, että tällä hetkellä lastensuojelun kentällä

käytännöt oheishuoltajuuden määräämisen tilanteissa ovat hyvin kirjavat. Lastensuojelullisessa tilanteessa oheishuoltajuutta vahvistettaessa on aina syytä varmistaa, että huoltajuuspäätös tehdään siten, että niissä huomioidaan, mitä Perhehoitolain (263/2015) 16§:ssä sanotaan lähiverkostokartoituksesta ja sen yhteydestä perhehoitajan korvauksiin.

Perhehoitolain mukaan henkilö, joka on ottanut läheisensä lapsen hoidettavaksi oheishuoltajuuden kautta ilman virallisen lähiverkostokartoituksen tekemistä, ei ole oikeutettu perhehoitolain mukaiseen hoitopalkkioon, kulukorvaukseen eikä käynnistämiskorvaukseen. Tämä on jo nyt johtanut tilanteisiin, joissa esimerkiksi isovanhempi on määrätty lapsenlapsensa oheishuoltajaksi ja tällä on vältetty lapsen huostaanotto, mutta koska kunnollista läheisverkoston kartoitusta ei ole tehty, isovanhempi ei ole oikeutettu perhehoitolain mukaisiin palkkioihin ja korvauksiin.

Lainsäädännön tulisi kaikissa kohdissa olla selkeä sen osalta, minkälaiset sen vaikutukset ovat missäkin tilanteessa. Siksi olisi syytä kirjata lain perusteluihin, että tilanteessa, jossa sosiaalilautakunta on vahvistamassa oheishuoltajuutta, jolla vältetään lapsen huostaanotto, tulisi lautakunnan varmistaa, että sopijaosapuolet ovat tietoisia siitä, mikä on läheisverkostokartoituksen tekemisen tai sen tekemättä jättämisen vaikutus oheishuoltajan saamiin perhehoitolain mukaisiin kulukorvauksiin. Lautakunnan tulisi myös varmistua siitä, että tarvittaessa läheisverkostokartoitus tehdään ennen oheishuoltajuuden vahvistamista, jos osapuolet niin toivovat.

Perusteluissa tulisi kirjata auki, millä reunaehdoilla oheishuoltajalle syntyy oikeus perhehoitolain mukaisiin palkkioihin ja kustannuksen korvauksiin. Tämä erityinen piirre on hyvä selkeästi avata, koska kaikille oheishuoltajille ei synny oikeutta perhehoitolain mukaisiin palkkioihin.

Tällä hetkellä laki ei tue sen tunnistamista, kenelle oheishuoltajalle perhehoitolain mukainen palkkiokäytäntö kuulu ja kelle ei. Selkeintä olisi jatkossa kehittää lainsäädäntöä siten, että oheishuoltajuuden rinnalle tuotaisiin erityisesti perhehoitotilanteisiin soveltuva oma huoltajuuskäsite, jotta vältyttäisiin sekaannuksilta ja ihmiset tietäisivät, mitä ovat sopimassa ja mitkä heidän sopimustensa oikeusvaikutukset ovat.

Lapsen oikeus tavata muita kuin juridisia vanhempiaan (§9c)

Se, että lapselle voidaan määrätä tapaamisoikeus muuhun kuin juridiseen vanhempaansa nähden on erinomainen uudistus, joka huomioi nyky-yhteiskunnassa kasvavien lasten perhesuhteiden monimuotoisuuden.

Lakia valmistelleen työryhmän mietinnössä ehdotettiin, että tällainen tapaamisoikeus voidaan sopia vanhempien ja tämän erityisen läheisen

henkilön kesken, ja sopimus voidaan vahvistaa sosiaalilautakunnassa. Siis samalla käytännöllä kuin nyt kahden juridisen vanhemman välinen tapaamissopimus.

Hallituksen esityksestä tämä sopimisen mahdollisuus on kuitenkin jätetty pois ja tapaamisoikeus erityisen läheiselle henkilölle voidaan sitovasti määrätä vain tuomioistuimen päätöksellä. Tätä poistoa ei ole esityksessä juuri perusteltu.

Monimuotoiset perheet -verkosto vaatii sopimusmahdollisuuden palauttamista lakiin siten, että työryhmän mietinnön 9c§:n 2 momentti perusteluineen palautetaan lakiin.

Juridisten vanhempien kesken tapaamisista sovittaessa on katsottu lapsen edun mukaiseksi, että sopimus voidaan riidattomissa tilanteissa kuitenkin vahvistaa sosiaalilautakunnan päätöksellä. On kummallista, että lapsen sosiaalisen, tosiasiallisen vanhemman ollessa kyseessä, tämä ei yhtäkkiä olisikaan lapsen edun mukaista, vaan asia pitää viedä käräjäoikeuteen päätettäväksi. On täysin turhaa kuormittaa oikeusistuimia entisestään sillä, että riidattomia asioita pakotetaan sopimaan tuomioistuimen kautta.

Tämä linjaus myös asettaa perheet eriarvoiseen asemaan tilanteessa, jossa lapsi vuoroasuu. Vuoroasumisesta voi hallituksen esityksen mukaan jatkossa tehdä kirjauksen Väestörekisteriin. STM:n vuoroasumisen seurauksia selvittäneen työryhmän mietinnön mukaan tähän kirjaukseen ollaan liittämässä erilaisia taloudellisia etuja ja mahdollisuuksia, kuten asumistuen maksaminen vuoroasuvasta lapsesta tai mahdollisuus sisaralennukseen päivähoidosta vuoroasumisen perusteella.

Ei ole yhdenvertaisuusperiaatteen mukaista, että kun lapsi vuoroasuu juridisen vanhempansa ja erityisen läheisen henkilön eli tosiasiallisen vanhempansa luona, perhe joutuu maksamaan oikeuden päätöksestä 200 euroa / lapsi ja odottaa ruuhkautuneiden oikeusistuinten päätöksiä saadakseen tapaamissopimuksen virallistettua ja voidakseen tehdä väestörekisteriin kirjauksen, kun juridiset vanhemmat voivat sopia asian keskenään ja vahvistuttaa sopimuksen sosiaalilautakunnassa nopealla prosessilla ja ilman heille koituvia erillisiä kustannuksia.

9c§:n perustelujen korjaaminen

Pykälän perusteluiden osalta jää osin epäselväksi, minkälaisissa tilanteissa mahdollisuus määrätä tapaamisoikeus erityisen läheiselle henkilölle voi toteutua. Perusteluissa määritellään ”erityisen läheinen henkilö” suppeasti ja edellytetään tilannetta, jossa henkilön ja lapsen välille on jo muodostunut vakiintunut lapsen ja vanhemman suhteeseen verrattava vakiintunut suhde. Suppea määritelmä on perusteltu ja hyvä useissa tilanteissa, kuten esimerkiksi

uusperheen bonusvanhemman kohdalla tai kun kyseessä on lapsen isovanhempi.

Suppea määritelmä on kuitenkin ongelmallinen tilanteessa, jossa kyseessä on lapsen syntymästä asti lapsen elämässä ollut tosiasiallinen vanhempi, mutta jossa lapsen nuoren iän vuoksi ei ole vielä ehtinyt muodostua lapseen vakiintunutta suhdetta. Näin esimerkiksi sateenkaariperheiden nk. apilaperhetilateissa.

Näissä tilanteissa olisi suotavaa, että lainsäädäntö ei erikseen estäisi tapaamisoikeuden sopimista tai määräämistä erityisen läheiselle henkilölle samalla periaatteella kuin lain 2§:ssä esitetään eli siten, että tapaamisoikeus määräämällä voidaan tukea lapsen ja vanhemman suhteen muodostumista. Tapaamisoikeudella tulisi voida myös näissä tilanteissa paitsi turvata jo olemassa oleva suhde, myös tukea lapsen ja erityisen läheisen henkilön välisen suhteen muodostumista, vaikka vaatimus vakiintuneesta suhteesta ei ole vielä ehtinyt toteutua.

Uhkasakon käytöstä

Mietinnössä ehdotetaan uhkasakon määräämisen mahdollistamista jo ensimmäisessä käsittelyssä, mikäli vanhemman tai huoltajan, jonka luona lapsi asuu, aikaisemman toiminnan perusteella on aihetta epäillä, että hän ei tulisi vapaaehtoisesti noudattamaan tapaamisoikeutta koskevaa päätöstä.

Vanhempien välisissä konfliktitilanteissa sanktiointi on usein omiaan lisäämään tilanteen tulehtuneisuutta ja toimii siten lapsen etua vastaan. Monimuotoiset perheet -verkosto katsoo, että uhkasakon tulisi olla viimeinen keino ja että sakon määräämistä tulisi aina kun mahdollista edeltää sovittelumenttely.

Asiantuntija-avustajan käytöstä tuomioistuinkäsittelyssä

Varsinaisissa tuomioistuinkäsittelyissä käytettyjä asiantuntija-avustajan pätevyyttä tulisi tiukentaa. Käräjätuomarille pitää antaa oikeus käyttää asiantuntija-avustajaa harkintansa mukaan myös varsinaisissa tuomioistuinkäsittelyissä tuomioistuinsovittelujen lisäksi.

Esityksen mukaan asiantuntija-avustajaa voitaisiinkin käyttää myös varsinaisissa huoltokiistan tuomioistuinkäsittelyissä, mutta vain lapsen kuulemiseen tuomioistuinkäsittelyn aikana. Pettymys on myös se, ettei asiantuntijan pätevyysvaatimuksia esitetty tiukennettavaksi huolto- ja tapaamiskiistojen varsinaisissa tuomioistuinkäsittelyissä.

Usein pitkittyneissä tuomioistuinkiistoissa kummatkin vanhemmat esittävät väitteitä, joiden mukaan toinen vanhempi estää lapsen kehitystä. Psykologilain mukaan vain psykologilla on oikeus tehdä varsinaisia lapsen kehitysarvioita ja he tekevät myös vanhemmuuden arviointeja. Myös vanhemmat pitävät keskeisinä psykologipalvelujen merkitystä huoltokiistan ratkeamiselle. Monimuotoiset perheet -verkosto suhtautuu epäillen hallinnollisen tutkinnon riittävyyteen huoltokiistan asiantuntija-avustajantehtävän hoitamiseen, vaikka siihen sisältyisikin pitkä lisäkurssi lapsen kasvusta ja kehityksestä. Tämä epäily on saanut vahvistusta myös Tuomioistuinsovittelukokeilun raportissa (OM Selvityksiä ja ohjeita 12/2016), jossa asiantuntija-avustajat nimenomaan kokivat puutteita lapsen kasvun ja kehityksen tuntemuksessaan.

Asiantuntija-avustajan käyttö myös lyhentäisi tuomioistuinkäsittelyä. Olosuhdeselvityksen saaminen sosiaalitoimelta kestää Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen mukaan keskimäärin kuusi kuukautta ja enimmillään jopa kaksi vuotta (Litmala, Marjukka, Valkama, Elisa Lapsen huoltoriidat käräjäoikeudessa, Optula 2006).

Asiantuntija-avustaja sen sijaan voisi aloittaa selvityksen tekemisen jo valmistelevassa käsittelyssä ja työskennellä koko väliaikaismääräyksen ajan, jolloin käräjätuomarilla olisi käytettävissä oleellista tietoa perheen tilanteesta jo viimeistään kolmessa kuukaudessa. Menettely ei kuitenkaan maksaisi veronmaksajille nykyistä enempää, koska samalla säästyisi sosiaalitoimen selvitystyö. Jos asiantuntija-avustajia käytetään vain huoltokiistojen uusinnoissa, joita on vuosittain 500, ei väitetty psykologien vähäisyyskään liene peruste olla heitä käyttämättä.

Lisätietoja:

Anna Moring
projektipäällikkö
Monimuotoiset perheet -verkosto
Kaikkien perheiden Suomi -hanke
050 3750832
anna.moring@monimuotoisetperheet.fi